

2.1—Německé sjednocení

Volba Angely Merkelové spolkovou kancléřkou, ale i třeba to, že se na krátkou dobu stal spolkovým předsedou SPD braniborský ministerský předseda Matthias Platzeck (na půl roku v letech 2005–2006), jsou příklady postupného posilování vlivu východoněmeckých politiků, ale i východoněmeckého stranického systému na spolkovou úroveň. Pokud k tomu připočteme ještě nárůst strany Die Linke, která se spojením s uskupením WASG (Práce a sociální spravedlnost – volební alternativa) stala skutečně celoněmeckou levicovou stranou, pak máme pro toto tvrzení další důkaz.¹ Vidíme tedy jisté posilování politiky nových spolkových zemí na spolkové úrovni. Ovšem odlišný vývoj v rámci studené války poznamenal dosti zásadně situaci v obou německých státech, což působí dodnes. Stranické systémy na východě země prošly značným vývojem, proměnily se od formálního systému více stran, který byl de facto systémem jedné státostrany,² až k dnešnímu fragmentovanému systému více stran a umírněnému pluralismu.³ Strany na východě nadále vykazují specifické znaky, ale také problémy, jimiž se odlišují od stran

---

1 Viz MOREAU, Patrick: Die PDS im politischen System der Bundesrepublik Deutschland. In: MAYER, Tilman, MEIER-WALSER, Reinhard (eds.): *Der Kampf um die politische Mitte. Politische Kultur und Parteiensystem seit 1998*. München: Olzog, 2002, s. 136–162; NOVOTNÝ, Lukáš: Současný levicový politický extremismus v Německu. In: *Politologický časopis / Czech Journal of Political Science*, roč. 15, č. 1, 2008, s. 48–65; WALTER, Franz: *Im Herbst der Volksparteien? Eine kleine Geschichte von Aufstieg und Rückgang politischer Massenintegration*. Bielefeld: transcript Verlag, 2009, s. 13. Viz např. GÖRTEMAKER, Manfred: *Die Berliner Republik. Wiedervereinigung und Neuorientierung*. Berlin: be.bra, 2009, s. 166 a n.

2 Viz MAMPEL, Siegfried: Das Mehrparteiensystem in der DDR. In: MAMPEL, Siegfried a kol. (ed.): *Wiedervereinigung Deutschlands*. Berlin, 1998, s. 39–48.

3 NIEDERMAYER, Oskar: Nach der Vereinigung: Der Trend zum fluiden Fünfparteiensystem. In: GABRIEL, Oscar W., NIEDERMAYER, Oskar, STÖSS, Richard Stöss (eds.): *Parteiendemokratie in Deutschland*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2002, s. 107–127, zde 117.

ve starých spolkových zemích. Je to logické právě s ohledem na čtyřicetiletý zásadně odlišný vývoj obou částí Německa. Oba státy sice pěstovaly zejména od doby východní politiky Willyho Brandta zvláštní vztahy a mimo jiné vstoupily oba ve stejném roce (1973) do OSN, jinak byl však vývoj zcela odlišný.⁴

Honeckerova administrativa se například zavázala, podobně jako další země komunistického bloku, k dodržování lidských práv na Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v roce 1975 v Helsinkách, ovšem těmito závěry (stejně jako jinými) se následně neřídila. Režim zůstal rigidní a odmítal reformy i tehdy, když Michail Gorbačov vyhlásil „perestrojku“. Výstižně se k tomu vyjádřil přední ideolog SED Kurt Hager v dubnu 1987 v často citovaném rozhovoru v hamburském časopisu *Stern*. Podle něj přece „není nutné si nechat nově vytapetovat byt jen proto, že to dělá i soused“.⁵ Honecker hovořil ještě na konci roku 1988 o „socialismu v barvách NDR“,⁶ což byla též přímá reakce na vývoj v Sovětském svazu a výraz nutnosti vymezit se. Když pak Gorbačov zrušil v roce 1988 i Brežněvovu doktrínu, ztratila NDR svůj sovětský ochranný štít.⁷ Tou dobou skutečně bylo vidět, jak se režim SED snaží oslabovat reformní vlivy z Moskvy, mimo jiné i zákazem sovětského časopisu *Sputnik*, který byl novému proudu nakloněn, a zatýkáním příznivců reformem či přímo převratu.⁸ Známy je Honeckerův výrok z počátku roku 1989 o tom, že „zeď bude stát tak dlouho, dokud se nezmění podmínky, které vedly k jejímu postavení. Bude tedy existovat i za 50 či 100 let, pokud nebudou odstraněny tyto důvody.“⁹ Ve skutečnosti se však režim kontinuálně ekonomicky vyčerpával a hroutil.¹⁰

---

4 WOLFRUM, Edgar: *Zdařilá demokracie. Dějiny Spolkové republiky Německo od jejich počátků až po dnešek*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu Barrister & Principal, 2006, s. 369 a n.

5 Rozhovor byl vydán s titulkem „Každá země si volí vlastní řešení“ 9. dubna 1987 a je možné jej nalézt in: *Deutschland-Archiv*, roč. 20, 1987, s. 655–660.

6 Citováno dle SPITTMANN, Ilse: Sozialismus in den Farben der DDR. In: *Deutschland-Archiv*, roč. 22, 1989, s. 241–244, zde 241.

7 K této problematice v poměrně bezprostřední době viz např. WOZIUK, Vladimir: Gorbačov, reform, and the Brezhnev doctrine. In: *Comparative Strategy*, roč. 7, č. 3, 1988, s. 213–225.

8 Viz HOLZWEISSIG, Gunter: *Die schärfste Waffe der Partei. Eine Mediengeschichte der DDR*. Kolín nad Rýnem: Böhlau, 2002, s. 147–156; PORT, Andrew I.: *Die rätselhafte Stabilität der DDR. Arbeit und Alltag im sozialistischen Deutschland*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2011, s. 44 a n.

9 RIESSIG, Rolf, GLAESSNER, Gert-Joachim (eds.): *Das Ende eines Experiments. Umbruch in der DDR und deutsche Einheit*. Berlin: Dietz Verlag, 1991, s. 23. Širší kontext viz též WEBER, Hermann: *Die DDR 1945–1990*. München: Oldenbourg, 2012; SPITTMANN, Ilse: Sozialismus in den Farben der DDR. In: *Deutschland-Archiv*, roč. 22, 1989, s. 241–244, zde 241, s. 243.

10 DALE, Gareth: *Popular Protest in East Germany 1949–1989*. London: Routledge, 2005, s. 186; JOPPKE, Christian: *East German Dissidents and the Revolution of 1989: Social*

V Bonnu navíc vládl kabinet kancléře Helmuta Kohla. Jeho spolková vláda poněkud překvapivě navázala ve vztazích k NDR na předchozí vlády vedené SPD. Oba německé státy v době stále značného napětí mezi Východem a Západem usilovaly především o to, aby tyto negativní dopady ovlivnily jejich sousedskou politiku co nejméně. Helmut Kohl dal však ihned po zvolení kancléřem v roce 1982 jednoznačně najevo, že jeho vláda dodrží formuli z ústavy o znovusjednocení Německa, a poukazoval na to, že by se NDR neměla dopouštět prohřešků proti lidským právům na vlastních občanech. V praktické politice se „odpovědnost za druhou část Německa“ projevovala také tím, že SRN usilovala o co největší zmírnování následků rozdělení země, čímž fakticky a systematicky „podporovala“ NDR. To lze vidět hlavně v 80. letech, kdy se naplno projevila krize východoněmecké ekonomiky. Tehdy SRN „pumpovala“ svou silnou měnu do NDR, mimo jiné v podobě specifických tranzitních poplatků, které činily 1,5 miliard DM (!) ročně jen na to, aby z území SRN směly přes NDR vést tranzitní tepny do Západního Berlína. Další prostředky přicházely jako bezúročné půjčky nebo na vykoupení zajatých občanů SRN, které NDR držela ve vězeních. Západní marky se pak už staly doslova bytostnou nutností pro hospodářské přežití NDR. Helmut Kohl také v září 1987 při návštěvě Honeckera v Bonnu popsal výstižně to, co začal pocítovat v této době lid zejména v NDR: „[...] lidé se trápí díky rozdělení státu, trpí díky existenci zdi, která jim doslova stojí v cestě a odrazuje je. [...] lidé chtějí spojení, protože patří k sobě.“¹¹

Politický kolaps komunistického režimu v NDR měl několik příčin, vnitřních i vnějších, které nabudou jasných kontur při zpětném ohlédnutí na uplynulou dobu.¹² Významným, sice dlouhodobým, ale v druhé polovině 80. let již naléhavým impulsem pro růst vnitřního neklidu v zemi se stala otázka vycestování. Podle Helsinského protokolu měli mít ti, kdo chtěli vycestovat, právo svobodné volby, což se však v praxi nedělo a různé iniciativy na to upozorňovaly. Otázka vycestování – ať už vystěhování z NDR, nebo jen návštěvy příbuzných v SRN – se stala krystalizačním bodem četných

---

Movement in a Leninist Regime. New York: New York University Press, 1995, s. 147 a n.; PORT, Andrew I.: *Die rätselhafte Stabilität der DDR. Arbeit und Alltag im sozialistischen Deutschland*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2011, s. 357.

¹¹ NOVOTNÝ, Lukáš: *Spolková republika Německo. Stručná historie státu*. Praha: Libri, 2014, s. 94.

¹² DALE, Gareth: “A Very Orderly Retreat”: Democratic Transition in East Germany, 1989–90. In: *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, roč. 14, č. 1, 2006, s. 7–35; LUNDMARK, Thomas: East Germans’ Conversion to Democracy. In: *Fordham International Law Journal*, roč. 20, č. 2, 1997, s. 384–395; MAIER, Charles: *Dissolution: The Crisis of Communism and the End of East Germany*. Princeton: Princeton Univ. Press, 1997, s. 285–329.

protestů. Strana na ně vždy reagovala tvrdými opatřeními a pouze přísliby budoucí postupné liberalizace. A tak zatímco změny režimu se odkládaly, v letech 1987 a 1988 rapidně narostl počet žádostí o vycestování. Jejich posuzování však nadále podléhalo libovůli státních úřadů. Kritika tehdy zaznívala i od různých protestních hnutí, například mírových a ekologických, která se formovala z řad nespokojených občanů.¹³ Události druhé poloviny roku 1989 se ukázaly být pro NDR již nezvladatelné. Vývoj v Maďarsku vyvolal masový únik ze země přes německá velvyslanectví v Polsku a Československu, přímo v zemi se konaly masivní pondělní demonstrace v Lipsku, ale i v dalších městech.¹⁴ Symbolem ukončení rozdělení Německa se pak stal 9. listopad 1989, kdy padla Berlínská zeď. Tou dobou se začal ještě více rozpadat i aparát SED.

Situaci se snažil řídit nový ministerský předseda NDR Hans Modrow, dosazený do čela rady ministrů NDR 13. listopadu 1989, který byl zároveň sekretářem SED v Drážďanech. Hned k 1. prosinci byla odstraněna z ústavy vedoucí úloha SED a 7. prosince se Modrow setkal se zástupci opozice. Setkávání při tzv. kulatých stolech pokračovala i nadále jako jistá kontrola činnosti jeho vlády. V této schopnosti komunikace s veřejností se ukázala konstruktivnost nového vedení SED. „Kulaté stoly“ byly předzvěstí budoucího parlamentarismu, scházeli se při nich zástupci stran a moderovali je reprezentanti církví.¹⁵ Odlišné pozice obou táborů se podařilo do značné míry setřít, takže opoziční hnutí dokonce v lednu 1990 vyslala do Modrowovy vlády svého ministra a podařilo se rozpustit i aparát Státní bezpečnosti (Stasi). Pondělní demonstrace však nadále pokračovaly a nálada se změnila: z hesla „Wir sind das Volk“ (Jsme národ) se stávalo „Wir sind ein Volk“ (Jsme jeden národ), což byla další z výzev k německému sjednocení.¹⁶

Potvrzením dosavadních demokratizačních snah bylo jasné vítězství tzv. Aliance pro Německo ve volbách do Lidové sněmovny NDR. Tvořila ji hlavně východoněmecká CDU společně s dvěma dalšími subjekty, Demokratickým průlomem (DA) a Německou sociální unií (DSU). Tento vývoj

---

13 RUCHT, Dieter: German Unification, Democratization, and The Role of Social Movements: A Missed Opportunity?. In: *Mobilization: An International Quarterly*, roč. 1, č. 1, 1996, s. 35–62, zde 40 a n.

14 Viz HOFMANN, Martin: Remembrance of Revolutions Past – A Democratic Resource? 1989 – Space of Remembrance in the “Hero Cities” of Leipzig and Timișoara. In: *Journal of Urban History*, roč. 41, č. 4, 2015, s. 679–692.

15 WOLFRUM, Edgar: *Zdařilá demokracie. Dějiny Spolkové republiky Německo od jejich počátků až po dnešek*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu Barrister & Principal, 2006, s. 375.

16 Viz JESSE, Eckhard: *Die Demokratie in der Bundesrepublik Deutschland*. Baden-Baden: Nomos, 1997, s. 47.

koresponduje s konstatováním Daniela-Louise Seilera, podle něhož se v postkomunistických zemích střední Evropy v první fázi utvoří široká demokratická antikomunistická aliance.¹⁷ Zde to byla široká aliance, již inicioval účelově pro tyto volby kancléř Helmut Kohl, ovšem charakter těchto hnutí de facto splňovala (z hlediska účasti ve volbách). Kandidovala také SPD a získala 21,9 procent, což byl poloviční výsledek oproti Alianci pro Německo a bylo to považováno za překvapení. Dokonce ani v těch regionech, v nichž ještě před vznikem NDR bývala sociální demokracie silná, tedy v Durynsku a Sasku, strana nezískala vysokou podporu. Spojení tehdejších protestních (ponejvíce ekologických) uskupení do Bündnis 90 obdrželo 2,9 procenta hlasů. SED se proměnila ve Stranu demokratického socialismu (Partei des demokratischen Sozialismus, PDS) a požadovala sice federaci, ale při zachování současného rovnoprávného postavení obou německých států.¹⁸ V těchto zakladatelských volbách, které však s následným spojením Německa zakladatelskými přestaly být, PDS získala 16,4 procent hlasů, volil ji tedy každý šestý občan NDR.¹⁹ Z voleb vzešla velká koalice v čele s ministerským předsedou Lotharem de Maizièrem z CDU, kterou tvořily SPD a Svaz svobodných demokratů (BFD). Tato nová vláda se již nedokázala postavit tlakům východoněmecké společnosti na sjednocení země, proto se rozhodla je podpořit. Byly přijaty příslušné dohody, zejména tzv. Sjednocující smlouva, dne 23. srpna o sjednocení rozhodla dvoutřetinovou většinou i Lidová sněmovna NDR a k 3. říjnu 1990 se oba německé státy znovusjednotily.²⁰

---

17 Viz SEILER, Daniel-Louis: Le cas des partis politiques dans les nouvelles démocraties de l'Est européen. In: *Travaux de science politique*, nouvelle série no. 4. Lausanne: Université de Lausanne, Institut de science politique. Citováno dle NOVÁK, Miroslav, LEBEDA, Tomáš a kol.: *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 258 a n. Můžeme zde však také využít pohled von Beyma ohledně existence *Forumparteien* (stran fóra). Více k tomu zejména von BEYME, Klaus: *Systemwechsel in Osteuropa*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, s. 297–312; HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír: *Politické strany. Původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada, 2010, s. 17.

18 Poukazuje se též na to, že jedna z klíčových pohnutek, vedoucích ke vzniku této strany, byla potřeba „zachránit stranický majetek“. Viz WOLFRUM, Edgar: *Zdařilá demokracie. Dějiny Spolkové republiky Německo od jejich počátků až po dnešek*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu Barrister & Principal, 2006, s. 399.

19 HESSE, Joachim Jens, ELLWEIN, Thomas: *Das Regierungssystem der Bundesrepublik Deutschland*. Opladen: Leske + Budrich, 1992, sv. I, s. 38.

20 WATTS, MAREDITH, W.: A 'participatory revolution' among the German 'unification generation'? Youth attitudes toward noninstitutional participation after the East German Revolution. In: *European Journal of Political Research*, roč. 25, č. 2, 1994, s. 187–206; RIESSIG, Rolf, GLAESSNER, Gert-Joachim (eds.): *Das Ende eines Experiments. Umbruch in der DDR und deutsche Einheit*. Berlin: Dietz Verlag, 1991, s. 49 a n.